

Süleymaniye Külliyesinde Darüşşifa, Tıp medresesi ve Darül'akakire dair (1557-1555) 965-963

Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Süleymaniye Külliyesi (Universitesi) İstanbulun fethinden tam bir asır sonra yapılmış ikinci ve büyük bir ilmî müessesesidir. *Fatih Külliyesi* bir asır bilhassa Fatih devrinde (1481 - 1453) pek parlak olmak üzere çok semere vermiştir. Kanunî (1566 - 1520) zamanında Osmanlı İmparatorluğu çok büyümüştür. Binaenaleyh payitahtında ikinci bir külliyeye lüzum hasıl olmuştur. İşte, Süleymaniye semtinde Eski Sarayın Kanunî zamanında yanmasından sonra ikiye ayrılan bahçenin Küçükpazar sedlerine kadar uzanan ikinci kısımdaki vâsi sahaya Nakkaş Sâi Çelebi'nin Mimar Sinan ağzından:

اودم طرح ابلیوب اسکی سرایی. سلیمانیه به اوردم بنایی
o dem tarh eyleyip Eski Sarayı Süleymaniye-ye urdum binayı, dediği gibi, bütün müstemilâtı ile beraber yine beş vakitte ibadete hasrolunmak üzere umumî ve hususî derslerin amfisi mahiyetinde büyük bir cami (toplantı yeri) yapmıştır. Bu külliyenin mimarı Koca Sinan (vefatı 986 - 1578) dir. Tesis tarihini camiin küşad tarihi olarak alabilmemiz mümkün müdür bilmiyorum.

Koca Sinan'ın beraber çalıştığı nakkaş ve şair arkadaşı Sâi Çelebi'nin yazdığı tezkeretül'bünyan eserinde camiin açılış tarihi mezkûr değildir. Şimdiye kadar bildiğimiz camiin hitam tarihi olan (964 - 1556) tarihini bütün külliyenin resmi küşad tarihi olarak alabilir miyiz? Hammer bunu 8 Şevval 964 (16 Ağustos 1556) olarak tesbit ediyor.

Kanunî Külliyesi'nin tesisini 963 (1555) olarak tesbit edecek olursak diğer müstemilâtın muhtelif zamanlarda bittiğine hükmedebiliriz. Fakat kat'î söylemiyoruz.

Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesi'nde *Süleymaniye Camii* ve müstemilâtının inşa masraflarına aid 160 kadar defter

vardır. M. Cevdet merhum bunların 8 ini tetkik etmiştir. Beheri 14 varak (28 sahife) den mürekkebe haftalık defterlerdir.

İlk defter 963 (1555) tarihini muhtevirdir. Tabhane, Bimarhane, İmaretî âmire [1] ve hamamının inşaları hakkında tutulmuş hesablar, bizzat tetkik ettiğimiz bir defterin başında şu izahat vardır:

(*Muhasebei ihracatı bina ve imaretî âmire ve medresehai şerif ve türbe ve mutbak ve tabhane ve bimarhane ve hamam ve dekâkin ve odahi biemri hazreti padişahi âlempenah halledet hilâfetehu der mahmiyei İstanbul. Bemarifeti Mevlâna Mehmed bin-i Mehmed Müderris nazır ve Kıdvetül'emacid Sinan bey Emin ve bikalemül'jakir Halil kâtib ve Sinan Mimar Ser mimaranı dergâhı âli an. şehri Muharremül'haram sene (961 ilâ ısrın şehri Şaban sene 966. O halde müstemilâtın inşaatı camiin resmi küşadından sonra da devam etmiş demektir.*

Melling, *Voyage de Costantiniople* namındaki eserinde, *Süleymaniye Bimarhanesi*'nin 963 de yapıldığını ve *Fatih Darüşşifası*'ndan daha vâsi olduğunu yazar.

Vekayi' Gazetesi (1259), *İstanbulda medresei tubbiye 957 (1550) de Süleymaniye camiine yakın Tiryaki çarşısı kurbünde el-yevm darülhâdis itihaz olunan yerde açılmıştır* demektedir. *Nevsali Afîyet* (1320) de bu tarihi gösteriyor.

Süleymaniye külliyesi vakfiyesi 965 (1557) de tesbit olunmuştur. İşte bu vakfiyede darüşşifa, medresei tubbiye ve tabhane-

[1] Burada, İmaretî Âmireden maksad bütün Süleymaniye külliyesini müstemil kısımlardır. Bu tabire Medreseler, Tabhane, Darüşşifa, Hamam, Cami, Türbe ve Mutbak da dahildir. Zira bunların hey'etli umumiyesi İmaret'dir. Bu sonra yalnız Mutbaga ve buardan yemek verilen yere münhasır kalmış bir takir olmuştur. Fazla malûmat için bak. Osman Ergin - *Türk şehirlerinde İmaret sistemi*, İstanbul, 1939.

si hakkında idarî hükümler olduğuna göre bu tarihte darüşşifa ve müstemilâtının faaliyetde olduğu muhakkak gibidir.

Her halde şimdiki halde Süleymaniye imareti'nden bizim bahsimizi alâkadar eden kısımların küşad senesi olarak 963 (1555) ve 965 (1557) seneleri üzerinde duruyoruz. Henüz daha elimize tarih ay ve gününü bildiren bir vesika geçmemiştir. Camiin küşad günü esas olamaz. Eğer hakiki bir gün bulunmazsa Tıbhanei Amire'nin küşad günü olan 14 Martta bu tıbbi müessesenin tarihini kutlamak ve bundan bir asır evvelki Fatih darüşşifası'nı da bu tarihi günde başda anmak icab edecektir. Şimdi elimizde sarih bir gün 14 Marttır.

Sultan Süleyman Hanı evvel vakfiyesine göre Darüşşifa ve Medresel Tıbbiye

İstanbulda Erkas Nezareti Arşivi'nde çalışan merhum Hüseyin Hüsameddin Efendinin delâletile vaktile 19 numarada kayıtlı şimdi Ankarada Vakıflar Umum Müdürlüğü Galerî'sine nakledilmiş olan bir vakfiye tekik ettim. Talik kırmasilâ yazılmıştır. Valdei Atik Vakfiyesi de beraber mevcuttur. 176 varaklı büyük kütâda bu eski defterde Hüsameddin Efendiye göre 965 (1557) tarihinde tesbit olunan Sultan Süleyman Hanı Evvel vakfiyesinde bir sureti bulunan Süleymaniye darüşşifası, medresel tıbbiyesi hakkındaki hükümlere gelelim [1]:

Evvelâ: العلم علیمان علم الابدان ثم علم الادب
Kelâmından sonra دوا: اذ الله لم يخلق داه ولا وخلق
له دوا ولا السام
hâdisi yazılı.

Hıfzı sıhhat ve âfiyet babında ihtimam farzı vacibül ihtimamdır... Daru bimar ihdas etmeğe ekseri nusda iktidar olmayub belki bu asıl kudret vemükned cemahiri selâtinî kâmikâr ve meşahiri havakini namudar kadere iktidarehuki... timarı bimararı ümem ve ilâcî alilânî benî âdem için bir mesakı mu-

ristanı şifa bahş ve daruhanei harem âyin inşa ve ilâ etmişlerdir... İntizamı mehamu mualecatı emroz ve eskam için zikrolunan sünneti hasenei radiye ve tarikati müstahseneyi mârdiye ihya ve tecdid edip mezkûr camii mamurları civarında bir darüşşifai âli bünyan... inşa etmişdir.

..... Ve daruhanei vesii deva istinas fihi şifaün'linnaz ve hizanei menbai camiül'ecnas edviyei müfreda ve akakiri maya yüsâül'kıyas ile meşhundur. Ve envai maacini nefisi kâmilüssınaa ve terakibi sedidül'minhaci birüssaa ve tiryakati muhtar ve cevarıyatı şifa âsarı havidir. Ve Eşribei sadıkuttecrübe ve akrası acibül'havas ve ethanı musahhibül'ebdan ve hububu rubub ve sufufatu luukatu ilâ gayri zalik esnaftı akrabadini matbu'ki kanunu hükema pişe üzerine masnu'dur. Zahire ve Mire (levazım) olmak için her zaman anda mecmu ve mahzundur.

Ve etibbai, ilba İsidem ve Calinosu kudemleri eyyamı beharinde lütüf ve leyyini birle mestî uruk ve cessi şerayin edüp ilâcî sui mizace mübaşeret ettikleri zuâfa ve nakihin berveşki nazm.. defaten hayatı taze ve kuvveti bi endaze bulub ve tabihaneyi bibe-hane cenne nişanesinde ve höceratı lâtişül'hava ve fesihül'fenasında mültecai haifanı ihtiramecel ve müttekâi âbidani ıstıramveceldir. İstica' eden eshabı eskam ve evcaı emrazı haili kesirül'gaileden şifa'ü âcil ve nikai kâmil hasıl olunca ol meram aram ve istirahatü mekam sıhhat fercam âfiyeti akibetde nefaisi eşribei mutarrebe ve regayibi agdiyei kaviyüttakviye ve tenmiye birle mütenâ'im ve mu'tenimdir [2].

Mezkûr Sultanı rubu meskûn... ve cedeti tab'i vakar ile mağruf ve mevşuf cemahiri şirkai muhassilan ve meşahiri zümrei talebei ilmü ebdan için bir medresel şerife ilâ ve bukkai münifei bihemta bina ve ihdas etmişlerdir...

Darüşşifayı merza ve erbabı hacet ve eshabı mühimmatı mualecat için vakfettiler. Ve canibi şarkisinde vaki olan medreseler kurbünde mümininüsalihin ve âlimin ve mülâzimin için 18 höcre bina edüp vakfettiler...)

[1] Bu vakfiyede, Cami, İmaret, Medrese Der-civarı Kabrı Sultan Selim Hanı evvel Türbel Şehzade, Camii Şehzade, Medresel Şehzade; Mektebi Şehzade, Camii Süleymaniye, Minare, Sadırvan Vasfı Müezzîn, Vasfı Cami, İmaret Süleymaniye, Kiler Darülhaatıs, medreseteyni mütecevireteyn canibi şarkil camii mezburdur. Canibi garbisinde iki medrese, mekteb, darüşşifa vasfı hükema, tabhane ve medresel tıbbiye mukayyettir. Bundan başka Cihangir camii ve sair hizmetler hakkında geniş bir kadro vardır.

[2] Şimdiki kadar Tabhane hakkında bazı izahlara tesadüf edilmiştir. Bunlar nihayet yapılan tetkikler neticesi muhtemel bir mütealâa dermeye-ninden itaretdir. Fakat Süleymaniye vakfiyesi tabhaneyi pek iyi ve kâfi derecede bir vuzuhla tarif etmekte ve bizim iddialarımıza kuvvet vermektedir. ve tamamen Nekahathane mukabilidir.

Bundan sonra evkafın muhafaza ve idamesine dair emirler, ve sonra vakıfları sıra ile mukayyettir.

Sonra eşhasa aid vakıf şartları gelir.

Medresei tıbiyede tabib için ... ve ilmi *tab* için bina olunan medresei tıbbiyede *fazilet ve kıyaset ve kuvvei hâds ile maruf ve basiret ve zekâ ve selâmeti havas ile maruf dekayiki ilmi mizana arif ve külliyat ve cüz'iyatı ilmi ebdane vâkıf Eflâtunu zaman ve Aristoyu avan etibbayı İsâ dem mabeyninde mümtaz ve hükemai Calinos kidem ortasında ser efrac olan kimesne müderris olup talebe ilmi tıbba kanunu hükemai sabıkada muccez ve yadigâr olan kuvaidi tahsil babında ikdam ve mühimmatı şifada müntahab ve sedid olan zevabıtı teshil emrinde ihtimam edip derslerine müdavim ve sair malzemde mülâzim olıcak vazifei yevmiyesi yirmi akçe ola ve sekiz nefer talibi hikmet ve ragıbı illet ve sıhhat mü'mini zahirüsselâh ve mütediyyini kasirül'islâh kimesneler medresei mezburde Danışmend [3] olup ilmi tıbbın şugulünde sâ'yi belîğ ve fenni hikmetin tahsilinde haddi bidiriğ ederlerse vazifei yevmiyeleri ikişer akça ola.*

Sonra buraya yevmiye ikişer akçeli Bevvab ve Ferrâş konmuşdur. Bir de Noktacı [4] vardır. Bu da: Müderrisin ve müid ve talebe ve müstaid mabeyninde olan medarise hazır ve eyyamı tahsilde ders terklerine nazır olup bigayri özü şer'i velâ mânii kavi olanı mütevelliyeye ilâm eyleyip ol dahi ol günün vazifesini vermiye ve noktai mezburun vazifei yevmiyesi üç akça ola.

DARÜŞŞİFA KADROSU

Darüşşifa'da üç tabib: Darüşşifada [5]

[3] Vakfiyenin bir yerinde bunlar Talibi Tıbbi itibar olunmaktadır, ve 8 kişidir. Diğer medarısın her birinde müderris birer Müid, ve 15 Danışmend bulunduğu göre Süleymaniye Medarıs tıbb da dahil olmak üzere en çok tahsil merhalesiul ihraz etmektedir. Bunlar ekseriya tez de hazırlar ve hâssa hekimliğine ve hastane asistanlığına (Şakirdliğine) namzed olurlar. Hocaları da icab eden talebeyi Danışmend yapar. Bunda talebenin mesalsine karşı şahsî kanaatî hâkimdir.

[4] Noktacı, camî ve sair hayrat ve ilmi müesseselerde mevcut zevat ve talebenin vazifelerini iyi görüp göremediklerini teftiş eden zata itlak olunur. Keza Süleymaniye tıbb mektefinde de hekim olacak talebe üzerine tayin edilen nokta memuru gibi. Esasen Süleymaniye vakfiyesi bunların vazifelerini pek iyi izah etmektedir.

[5] Darüşşifa tam kadrolu hastane demektir. Yoksa Bimarhane, Timarhane, Darüşşifa, Şifahane

mütatabbibinden üç nefer ilmi tıbbın ilminde ve amelisinde faik ve teşhisi maraz ve tedbiri ilâğ ve tashihî ve tûdili mizac emrinde hazik ve marifeti keyfiyatı ihtilât ve tabayü ağdiye ve menafîü muduru akakiri edviye babında tavilül'bu' ve envai erca' ve aksamu eskam ve arazu emrazu kesirül'ittıla' ve esbabı alûmat hususunda allâme ve dekayiki nabız ve kurure ve buhrane arif ve külliyatı cüz'iyatı ilmi ebdane vâkıf zekâ ve selâmeti havas ile mevsuf ve kuvveti hâds ve ihsas ile maruf mücerreb ve mütederrib kimesne tabib olup resmi maruf ve de'bi melûf üzere evkatı muhadede mezkûr darüşşifada cemolab uhvali merzuyi şuri üzere tedebbü edip إذا المر يك الام فالماجله في الماجله emrinde

ikdamı tam ve ihtimamı tamam ideler.

Ve tababete müteallik olan umuru mübaşeret eyleyip erbabı hacat ve eshabı mühimmatın âraz ve hucetlerini lûtfîle ve rıfkile görüb imam edeler, ve nabeyinlerinden biri kı basiret ve fazilet ve kıyaset ile mümtaz olan reis olup cemî hususuna nazır ve riyasete müteallik olan mesalihin unın rey ve iradetine dair ola ve reisi mezburun vazifei yevmiyesi 30 akça ve tabibi saninin vazifesi yevmiyesi 15 akça ve tabibi salisin vazifei yevmiyesi 10 akça ola.

Ve sınaatı kehaletde biduası vâfir ve hazakâtı zahir ve emrazı aynın teşhisi müdavâtında ve terkibi zürur ve şıyaf ve tertibi ekhal ve sair mühimmatında mahir 2 nefer kimesne kehhâl [6] olup evkatı mutadede mezkûr darüşşifada hazır olup hekalet müteallik hidemat ikamet eylie. Kehhâl evvelin vazifei yevmiyesi 6 akça ola, ve kahhâl saninin vazifei yevmiyesi 3 akça ola.

Ve ilâcı kuruh ve şücacü demamil ve dübeyle ve hurac ve müdavâtı evram ve büsur, ve islâhı fütur ve kal'i adras fasdı uruk ve terkibü merahim ve fetail ve zimadat ve tedbiri indimali cerahat babında üstad iki nefer kimesne cerrah olup zikrolunan hidematı ve sair cerrahlığa müteallik mühimmatı imam eylieyler, ve bunların dahi birinin vazifei yevmiyesi 6 akça ve birinin vazifei yevmiyesi 3 akça ola.

tabirlerinden son asrın istinası veçhile, delillerin bulunduğu yerler anlaşılmalıdır. Süleymaniye Darüşşifasında delillere mahsus yer olduğu halde diğer kısımlar bütün hastalara açıktır.

[6] Kahhâl göz mütehasısı demektir,

Yevmiye Vezifesi Akça

Bir aşşab [7]	
İki Edviyekub [8]	
Kılarcı	4 Tabibin haberi olmadan birşey veremez.
Vekilharç	4
Darüşşifa kâtibi	5 Hastaların para, mal ve esvabını da saklar.
Tabbahı eşribe (bir kaç kişi) Beherine	4
Bevvab	3
Dört kayyum beherine	3 Merzaya hizmet eyliye ve meccanini zapt
İki Cameşuyucu beherine	3 ede ve taam ve şarab her ne ki tabibler em-
Berber	3 rederlerse rıfk ile hastalara arzedip tena-
Dellâk	3 vül ettireler.

Yevmiye ilâç masrafı 300 akçadır. Bunu reis hıfzeder ve *darüşşifa* masrafına sarfeder, ve muhasebeye kaydettirir.

Vakfiyede *Medresei Tıb, Merkez Eczahanesi* ve *Darüşşifa* hakkında ayrı hükümler vardır. *Medresei Tıb*'da Müderris, muktedir ve âlim bir tabib olacaktır. Nazariyatı tıbbiyeyi talebesine öğretecektir. 8 tıp talebesi bulunacaktır. Bunlara *Danişmend* itlâk olunuyor.

Darüşşifa'da aralarından biri Başhekim olmak üzere üç tabib bulunacak. Bunlar tıbbın ilmi ve amelinde muktedir olacaklardır. Ayrıca iki *Kehhal* (göz mütehassısı) ve iki *Cerrah* ve *Aşşab* (eczacı), *Edviyekub*, *Kilerci*, *Darüşşifa Kâtibi* ve diğer zevat ile kadro tamamlanmada ve vazifeleri de tayin olunmaktadır.

Vesikaların tarihlerine göre Süleymanîye Darüşşifasına ait izahat XVI. İnci asır

IV Asrın vesikaları şöylece sıralanmıştır. Bunların tetkikinden anlıyoruz ki hastanenin ve Tıp Mektebinin tesis asrına aid vesikalar pek az ele geçmiştir. *Şer'îye sicilleri*'nde cihad defterleri her halde mühim olmalıdır. Henüz görülmemiştir. Bunların tetkikile hastanenin asırlar süren hekimler kadrosunu tanzim etmek kabil olabilecektir. Bitabi, 961 (1553) tarihinden çok sonra olmak üzere *Medresei Tıbbiyede* müderrislik cihetlerinin tetkiki de kabil olacaktır. Daha evvel-

ki defterler bulunabilse o zaman *Fatih külliyesi*'ndeki Tıp Müderrislerini tesbit edebiliriz. *Süleymaniye Darüşşifası* ve *Darü't Tıbbı* ayrı ayrı birer tetkik mevzuudur. Fakat biz burada vesikaları karışık olarak veriyoruz. *Süleymaniye İmareti*'nin en mühim müessesesi olan *Tabhane* hakkında ayrıca bir monografi yapmak lâzımdır. Zira Kanunî'nin yaptırdığı müteaddit tabhaneler vardır. Bu meyanda *Sultan Selim Camii* civarında, *Şehzade Camii* civarında, *Şamda*, *Ablakda* *Tabhaneleri* vardır. *Sultan Süleyman vakfiyesi*'nde, tabhaneler hakkında sarîh malûmat edinebiliyoruz.

Peçevi'ye göre Tıp Medresesinde XVI ıncı asırda ilk tayin olunan Tabib Ahmed Çelebi'dir [3]. 60 akça ulufe ile tayin olunmuştur. Vakfiyede müderris tayin olunan ücret, yevmiye 20 akçadır. Başhekim Darüşşifada 30 akça alır. Tabib Ahmed Çelebi'ye fazla teveccüh gösterilmiştir... *Peçevi Tarihi*'nde [10] Kanunî asrında hekimlerimizin listesini tetkik ettiğimizde Süleymaniyede çalışdıklarına ait bir kayıt bulamıyoruz. Yalnız Tabib Ahmed Çelebi'nin çalıştığını tasrih ediyor. Ahmed Çelebi de hekimzadedir. Hekim İsa'nın oğludur. Fazıl ve dirayeti metholunmaktadır. Lâkin çok yaşamadığı ilâve edilmektedir.

Mustafa bin Celâlüttevkî 975 (1567) nin *Ayasofya kütüphanesi*'nde 3296 numarada kayıtlı *Tabakatül'memalik*

[7] Hekimin mesuliyeti altında çalışan Eczacı mukabilidir.

[8] Eczacı kalfası mukabilidir. Burada ilâç doğucü manasına gelmektedir. Eski vakıf istilahlarını yanlışsız izah için mutlaka eski vakfiyelerde dikkatli araştırmalar yapılmalıdır.

[9] 25 C. 985 (1577) tarihinde olduğu *Peçevi* 1. s. 424, 426 de tasrih olunmuştur. Bu medresenin bu tarihte suyu kalmıyor. Tekrar su esalesi için hüküm çıkmıştır.

[10] Cild. 1.

ve *Derecatül'mesalih* eseri Kanunî zamanına ait bir tarihtir. *Süleymaniye Külliyesi* hakkında mühim malûmatı muhtevidir. Varak 20 de padişahın hastalığından bahsediyor.

Süleymaniye Külliyesi hakkında (ol hay-yizi yizi behcetencama münasib mahal Sarayı âtiki Hümayun içinde bir makamı dilküşa ihtiyar etti). diyerek mevkiini pek metheder. Medreselerinde haftada 4 gün dersle iştilgal edildiği anlaşılıyor. Varak 414 de imaret hakkında malûmat verdikten sonra şu izahatı buluyoruz.

İmaretî samiye civarında bir darüşşifai sıhhatmekân ve selâmet âşiyân ki bimare timarhane ve marizü âlile serayü âsitanedir. Bülend've refî' kubbeler ile âli mekânlar ki mücerred içinde sükûn baysi izalei cünun belki bir kaç gün anda ikamet sebebi istilâsı dilhuş ve selâmet başka seyrü temaşası mucibi envai behcetü sıhhatır... Merzayi Guraba hastagân jukara biçaregân mustarı şurumandegân bihişü maderü peder gelüb ol saraylarda huzur ile rahat ve sürur ile mütene'im olub hazik tabibler laik hekimler tayin olunub muktazayı hikmet üzere merzaya ilâci edviyei müzeyyilül,eskamdan envayi darular terkib ile deva ideler. Her seher darüşşifa kapıları meftuh olub erbabı hacat eshabı mualecat hazır olub hükemayı Aristo Fıtnat Etibhayi Eflâtun Hikmet divan edib merzayi müslimine hüsnü nazar mühtacini mü'minine cenahü per döşeyüb devalar ve ilâçlar ederler. Her micaza münasib ağdiyei şerife ve eşribei lâtişe envai meacini bedia verüb zamanı zahre deyin devaya iştilgal ederler.

Demek ki tesisine şahid olan bu zatın verdiği izahatla hastanenin mahiyetini iyi anlıyoruz. Evvelâ her çeşid hasta kabul oluyor. Deliler için ayrı bir yeri vardır. Fakir ve garib kimseler yatırılıyor. Hastane büyük ve çok ferahdır. Tabibleri hazikdir. Seher vakti vazifeye başlarlar ve hastane kapıları açılır. Yalnız yatan değil ayakdan müracaat eden hastalara da tedaviler yapılır. Vazifeleri öğleye kadar devam eder. Bu hekimleri biz vakfiyede bulamıyoruz. Tesis tarihine çok yakın bu malûmatın kıymeti fazladır. Bilâhare de şu manzumesile hekimleri tevkir etmektedir:

*Tabibi hâzikin mahza likâsı
Olurmuş hastaya evvel şifası*

*Nasihât eyleyenler her lebibе
Demişler girme şehri bitabibe
Etibba nuru çeşmi ademidir
Hayat efza mubarek makdemidir
Tabibi enfas verir cane kuvvet
Tabibin sözleridir candan minnet
.....*

Nişancı tarihinde (s. 296) *Süleymaniye Darüşşifası* binasının vafına dair de malûmumuz olan izahat verilmiştir. Sonunda şu manzume de hastane hekimlerini tevkir etmektedir:

*Yapıldı anda bir bimarhane
Bulmaz kimse ana hiç bahane
Anın macunları her rence daru
Bulur sıhhat içine girse sayru
Cemî şerbeti kâfi ve safî
Lebi dilber gibi her derde şâfi
Etibba hizmet eyler binihayet
Kamu jenninde kesbelmiş maharet
Tutub nabzı olur malûm âraz
Hem ol âraz ile teşhisi emraz
Nice sayrulara sıhhat verirler
Mizacına göre şerbet verirler.*

Topkapı Sarayında Hazine Kütüphanesi'nde 1524 numarada kayıtlı, Seyyid Lokman'ın Hünernamesi'nde Darüşşifa ve Darüttıbdan bahis vardır. Darüşşifanın başka hamam ve refahlı makamları olduğu ve tam kadro ile bu müessesenin pek zengin bulunduğu yazılıdır. Darüttıbdan bahsederken burasının hidematı hümayunda reisül'etibba olan hekimbaşları tasarrufunda on hücreyi şamil cümle muvazzaf olup kelimatının masadıkına العلم علمان علم الابدان و علم الابدان muvafakat ihtiyar kılınmıştır. demekde ve tabhanesini de methetmektedir. Tabhaneden de evvelâ bu külliyenin kadrosunda bulunanlar hisselerini sabah ve ikinci zamanlarında aldıktan sonra fıkara da aynı surette azıklanmaktadır.

XVII inci asır

Bu asırda Evliya Çelebi şu malûmatı veriyor:

Evliya Çelebi, *Süleymaniye Tıp Medresesine İlmü Tıbbı Şerif Medresesi ülâk eder ve tabhanesi ve bimarhanesi var* (Cild 1, s. 315), demektedir. Seyahatnamesi (cild, 1, S. 156), *Süleymaniye Camii avlusunun, yani*

duvarının dış kapıları meyanında... Cenuba hekimbaşı kapısı vardır. Bir medresei ilmi tıb, bir darüşşifa... (Cild 1, S. 315). *Bimaristanı Süleyman Han, Bu darüşşifa öyle bir kani deva ve havadar ki biemnillah üç günde hasta şifa bulur ve gayetülgaye üstadı kâmil, Jessad ve âmîl hükema ve cerrahları vardır. Bu darı menasın evsafında lisan kasıdır.* (Cild 1, S. 253). *Tarihi Reisül'tibba şüden Enür Çelebi: Hikmetile oldu Eflâton etibba-ye reis.*

Etibbâyı hâssadan Süleymaniye Darüşşifasına hekim seçilenler de vardır. Yine umumî vesikaların tetkikinden öğreniyoruz ki Süleymaniye Tıp Medresesinde Şakirdanın da muidi bulunuyor. Bu ekseriya tabib oluyor. Nitekim 1090 (1679) da Süleymaniye Darüşşifasına Tabibi Salis olmuştur, ve yine Medresei Tıbbiyede muidi Danişmend olan zat da yine aynı yerde muidi Şakirdan oluyor. Demek bütün bu muidler Tıp Medresesinde hekimdir. Muidi, biz burada müzakereci ve Müderris Muavjini olarak telâkki ediyoruz.

Hastaneler silsilei meratibinde Süleymaniye Darüşşifası mühim bir mevki almıştır. Hastane hekimlerinin bu usulde terakkilerine ehemmiyet verilmiştir. Meselâ yine aynı tarihte Sultan Ahmed Darüşşifasında ikinci tabibliğe Süleymaniye Darüşşifası Tabibi Salisi getirilmiştir. Bütün bu nasıp ve nakilleri yapan bugünkü Sıhhat Vekâletinin salâhiyetini haiz olan Hekimbaşı *Reisületibba hassa* yapmaktadır. Hekimlerin terfilerinde bu silsilei meratibe riayet olunmaktadır. Bunun her halde terfilerde bir esası vardır. Bunun ancak *Şer'îye Sicilleri'nde Cihat defterleri* meydana koyacaktır. Bunu bulamadık. Vesikaların hepsini karşılaştırarak böyle bir hastane terfi cedveli hazırlamak da mümkün değildir. Zira bütün vesikalarımız henüz görülmemiştir. İlmî payelerde büyük şehirlerin aldığı ehemmiyet gibi hekim terfilerinde bu cihet peh mühimdir. Hastanelerde bu silsilei meratibe riayet olunmakla beraber asıl ilmiye ruusunu haiz olan hekimler de ilmî rütbeler almışlar, Rumeli Kazaskeri bile olmuşlardır.

XVII İnci asra aid vesikalardan bazıları

— 1066 (1655) Etibbâyı Hassadan Sü-

leymaniye Darüşşifası etibbasından Ömer ve Mehmed efendiler ve Saray Tabibi Ömer Efendizade Ahmed Efendi'nin mevacibine dair makbuz.

— 1068 (1657) Etibbâyı Hassadan Süleyman Hastanesi Tabibi Sanisi Mehmed Efendi'nin mevacibine dair makbuz.

— 1090 (1679) Süleymaniye Medresei tıbbında muidi Şakirden olan Abdüllâtif Efendi Süleymaniye Darüşşifasına tabibi Salis ve medresei tıbbiyeye muidi Şakirdan tayin olunmuştur. (A. Eski Sıhhiye dosyası).

— 1090 (1769) Sultan Ahmed Han Darüşşifasında Tabibi Sani olan Ali hizmeti lâzimesinde bulunmayup ve kenduye edai hizmet için tenbih olundukta mütenebbih ol-mamakla mezburun yerine Sultan Süleyman Han Darüşşifasında Tabibi Salis olan Abdurrahman ve anın yerine Muidi Şakirdan Abdüllâtif'in tayinine dair Reisü Etibbai Hassa Mustafa Feyzi'nin arzı (A. Eski Sıhhiye dosyası).

— 1106 (1694) Etibbai Hassadan olup Süleymaniye Tıp Medresesi Müderrisi Ebü'l'esad Ahmed Efendi ehli ilim ve sahibi fazilet ve tıb dersini ifadeye kadır olub azlini icab eden hali yok iken hilâfı inha azil ve yerine Etibbai Hassadan Ahmed Efendi'ye tevcih olunması hasebile yine mezbur Ebü'l'esad Ahmed Efendiye tevcihi recasile (Reisül'etibba Mehmed imzasile arz).

— 1109 (1697) Etibbâyı Hassadan müteveffa Abdula hın yerine Süleymaniye Darüşşifası Üçüncü Tabibi Ahmed'in tayini hakkında Seretibba Nuh Efendi tarafından yazılan arz tezkeresi (Arşiv. Eski Sıhhiye dosyası), kabul edilmiştir.

XVIII İnci Asır

Bu asra aid elimize geçen vesikalar diğer asırlara nazaran daha fazladır. Bununla Darüşşifa ve Tıp Mektebi'nin faaliyetinin bu asırdaki esaslarını daha ziyade kavriyoruz. Hekimler, cerrahlar ve kehhallerin tayin, azil, nasıplar ve nakillerine her türlü sıhhi salâhiyeti elinde tutan Hekimbaşı tarafından ve onun arzolunan inhalarile yapılmaktadır.

Hastane hekimleri meyanında hassa tabibliğine nakledenler vardır. 1119 (1707)

Teshil-üt-tedabir namında eser yazan Ahmed bin İbrahim'in Süleymaniye Medrese-i Tıbbi'nde on beş sene tahsilden sonra Saray Tabibi olduğunu eserinin mukaddimesinden öğreniyoruz.

Medrese-i Tıbbiye Şakirdleri meyanında da muid olan müstaid zevata tesadüf olunuyor. Fatih Darüşşifasında hekim yetiştirildiğine dair mühim bir kayıtda orada da tıp şakirdinin bulundurulduğu cihetidir. Diğer bir kayıtda günde 2 buçuk akça aldıkları musarahıdır. Tıp şakirdleri Fatihe ekseriya Süleymaniye Tıp mektebinden bir muid seçilerek tayin olunuyor. Aralarında hassa hekimi olanları da vardır. Birisinin yerine Süleymaniye Tıbbiyesinde müderris Hafız Mehmed Halife 1191 (1777) de Fatih Darüşşifasına şakird olmuştur. Bu mânaca şakirdlik hastanede mühim bir mevkidedir. Ekseriya Süleymaniye Tıbbiyesinde muid olan Fatihe Şakird oluyor. Bu vazifeye Süleymaniye Tıp Medresesi muidlerinden birisi de tayin olunmuş ve eline ruus (diploma) verilmiştir. Bu tıp şakirdliğini biz bugünkü Hastane Asistanlığı olarak alıyoruz.

Tıp Medresesi muidleri de bir çok vesikalarda bazı yerlere tayin olunduklarına göre kısmen hekim itibar olunmaktadırlar. Hem medresede tıp şakirdi ve hem de hassaetibbasından olabilen hekimler de görülüyor. Muidler arasından hassa tabibliklerine seçilenler vardır.

Danışmendler bir mânaca staj gören hekimler meyanına da dahildir. Nitekim 1180 (1766) da Süleymaniye Tıp Medresesi Danışmendlerinden İsmail Halife Fatih Darüşşifası İkinci Tabibliğine getirilmiştir.

Tıp Medresesine tayin edilen müderrisler tabibdir. Tıp medresesinde teşrih okutulduğu inha mazbatalarında bilhassa işaret olunmakta ve ekseri cerrahların inhasında bundan bahsedilmektedir. Yekden Ordu Ser Cerrahı olanlar da vardır. Süleymaniye Tıbbiyesi şakirdleri maaş alıyorlar ve icabında aldıkları miktarlar kâfi gelmezse artırılıyor. Danışmend olanlar arasında muidliğe geçenler görülüyor. Hem hassa tabibi ve hem de bu vazifeyi beraber görenlere tesadüf olunmuştur. Bu Danışmendler arasında aynı zamanda Reisül'tibba Mukayyitliği yapanlardan İbrahim Efendi vardır 1212 (1797).

Süleymaniye Tıbbiyesinde müderrislik eden âlimlerimizi daha pek iyi tanımıyoruz. Yalnız Ayaşlı Hekim Şaban Şifaînin Süleymaniye Darü'ttıbbında muallimlik ettiğini öğreniyoruz. Aynı zamanda şakirdan, danışmendler ve mülâzimlerin bir listesini vermiştir. Vesikaların son kısmında bu hususda kâfi derecede malûmat verilmiştir.

Darüşşifanın müstakil hamamı ve camii ve bunların ayrıca vazife hârları, bu koca Darüşşifanın yatak tamirciliği ciheti bile vardır. Tıp Medresesindeki şakirdlerden maada Darüşşifada da şakirdler (asistanlar) bu asrın kadrosunda görülmekte ve günde 3 akça verilmektedir. Bunlar arasından etibbaya hassa meyanına seçilenler olduğuna göre hekim olmaları icap etmektedir. Darüşşifa başhekimleri arasında mühim mevkie geçenler de vardır. Nitekim 1200 (1785) de Başhekim Ahmed Efendi, Reisül'tibba olmuştur.

Hekimbaşı Gevrekzade Hafız Hasan Efendi'nin de 1209 (1794) de yazdığı [11] نتيحة الفكرية و تدبير ولادة البكرية eserinden Süleymaniye Darüşşifasında Reisül'tibbalık ettiğini öğreniyoruz. Bu malûm terceme halinde yazılı değildir [12]. İşte bu Reisül'tibbalığı esnasında taşra vilâyetinden birisi akrabasından birini darüşşifa kapısından içeri bırakıp firar ediyor. Hasta 11 yaşındadır. Bu hasta çocuğu alıp evine getiriyor. Tedavi ediyor. Fakat budalaca imiş onu tedavi edemiyor [13].

Reisül'tibbalar arasında Süleymaniyede tedrisatda bulunanlar vardır. Nitekim 1132 (1719) da Reisül'tibba Ömer Efendi, Süleymaniye Darüşşifasında ders vermektedir. Bu zevat arasında medarisi tıbbiyede müderris ve ders reisi olanlar da olurdu.

XVIII inci asra aid vesikalar

S — 1117 (1705) Süleymaniye Tıp Medresesinde münhal olan müderrisliği hakkında Hassa Tabibleri Reisi imzasile taktır. (A. Sıhhiyesi 1283).

— 1119 (1707) *Teshil-üt-tedabir* namın-

[11] *Universite K. Yıldız kısmı*, 11b. No. 1715.

[12] *Osmanlı Müellifleri*, Cild. 3. Tıbbia faslı.

[13] Dr. A. Sühyi Ünver, *Nur-Tenik Gevrek Zade Hafız Hasan Çocuk hastalıkları eserinde şahsi müşahedeler*, T. T. T. A. N. 15. 1940.

fat eden İsmail Halife'nin yerine Medrese Tıbbiye Süleymaniyede muid olan İsmail Halife'ye tevcih ve Etibbaya Hassa zümresine ilhak ile yine berat itasına dair (Reisül'tibba imzalı arz, A. Sıhhiye d. 124).

C — 1184 (1770) İstanbulda Sultan Süleyman evkafından muayyen vazife ile Darüşşifa Kayyumluğunun tevcihi hakkında inha (A. Sıhhiye d. 925).

Z — 1186 (1773) Süleymaniye Darüşşifası şakirdlerinden Mustafa Halife'den mahlül kalan üç akçanın Molla Mustafa Halife'ye müceddeden tahsis ve Etibbaya Hassaya ilhakı hakkında Reisül'tibba Mehmed Emin imza ve mührile taktır (A. Sıhhiye d. 704).

Ş — 1187 (1773) Süleymaniye Tıp Medresesinde Esseyid Vahid Efendi mahlülünden iki akçanın Hassa tabiblerinden ve müderrisinden Esseyid Mehmed Salih Efendi'ye terakki olarak tevcihine dair Hassa Sertabibi Ahmed Efendizade Mehmed Emin Efendi tarafından taktır (A. Sıhhiye d. 1116).

Ca — 1190 (1776) Etibbaya Hassadan yevmi 34 akçaya mutasarrıf Seyid Ahmed Efendi'ye tevliyet ihsan olduğundan Medrese Tıbbiyeden Mehmed Nafiz Efendi'nin tayini (Seretibbaya Sultan Abdülaziz imzalı arz), (A. Sıhhiye d. 1107).

Za — 1191 (1777) Fatih Darüşşifasında iki buçuk akça ile şakird olan Ahmed Halife Tabibi Hassa zümresine iltihak eylediğinden Medrese Tıbbiye Süleymaniyede müderris olan Hafız Mehmed Halife'ye şakirdlik tevcihine dair (Seretibba Mehmed Arif imzasile taktır (A. Sıhhiye d. 1310).

M — 1195 (1781) Hassa Tabiblerinden Mehmed Arif tababeti terk ve Medrese Tıbbiye Süleymaniyede muid olduğundan Sultan Mehmed Darüşşifasında şakird olan İsmail Halife'ye beş akçasının tevcihi hakkında Reisül'tibba Mehmed Arif imzalı inha (A. Sıhhiye d. 1190).

— 1200 (1786) Sultan Süleyman Darüşşifasında yatak tamircilik cihetinin tevcihi inhası (A. Sıhhiye d. 420).

— 1200 (1786) İstanbulda Sultan Süleyman'ın bina eylediği Darüşşifa Baştabibi Ahmed Efendi etibba riyaseti maka-

mını ihraz eylemekle yerine Mehmed Musib Efendi'nin tayini (A. Sıhhiye d. 897).

S — 1201 (1786) Etibbadan vefat eden Mehmed Efendi alufesinden mahlül kalan akçanın Süleymaniye Medresesi şakirdlerine tahsis ve tevcihi hakkında (Reisül'tibba Gevrekzade Hafız Hasan imzasile arz), (A. Sıhhiye d. 741).

— 1204 (1789) Medrese Tıbbiye Süleymaniyede Etibbaya Hassadan mahlül bir cihetin ilk olarak İsmail Halife'ye tevcihi arzı (A. Sıhhiye d. 458).

Ca — 1207 (1792) İstanbulda Sultan Süleyman vakfından Darüşşifa kitabedinin Mehmed Kâmil Efendi'ye tevcihi hakkında inhası (A. Sıhhiye d. 1392).

C — 1209 (1794) Medrese Tıbbiye Süleymaniyede Danişmend olan İbrahim Halife'ye mezkûr medrese muidliğinin tevcihi (Seretibba Mehmed Sadık tarafından inha (A. Sıhhiye d. 798. Maarif d. 5189).

Ca — 1209 (1794) Hassa Etibbasından ve Süleymaniye Tıbbiye Medresesi müderrislerinden Abdürrahim'in otuz akça yevmiesinden dokuz akçası ref'olunarak erbabi istihkakdan Mehmed İzzete (Reisül'tibba Mehmed Sadık arzile tevcihi), (A. Sıhhiye d. 633).

R — 1209 (1795) Hassa Etibbasından ve Süleymaniye Tıbbiyesinde Danişmend olan on yedi akçaya mutasarrıf Hıfzı Ahmed Halife'nin uhdesindeki cihetin ref'ile yerine erbabi istihkakdan İbrahim Edhem Halife'nin tayini ruus emri (A. Sıhhiye d. 632).

Ca — 1210 (1795) Sultan Süleyman Darüşşifası üçüncü tabibliğine Hacı Halil Efendi'nin tayini (Hassa Sertabibi Mehmed Sadık tarafından verilen taktır), (A. Sıhhiye d. 977).

— 1212 (1798) Reisül'tibba Numan Naim Efendi'den münhal vazifeden beş akçasının Medrese Tıbbiye Süleymaniye Danişmendlerinden Reisül'tibba mukayyidi İbrahim Efendi'ye tevcihi hakkında arz (A. Sıhhiye d. 442).

Bu asra ald diğer bazı vesikalar

— Reisül'tibba Ömer Efendi Süleymaniye Darüşşifasında 1132 (1719-1720) senelerinde tedrisatta bulunmuştur. Reisül'tibba olan zevat medarisi tıbbiyede müderris

da eser yazan Ahmed Bin İbrahim'in Süleymaniye Medresesi Tıbbiyesinde onbeş sene tahsilden sonra Sarayı Hümayun tababetine tayini (eserinin mukaddimesinden).

Z — 1123 (1711) Süleymaniye Darüşşifasında vefat eden İkinci Tabib İsmail Efendi'nin nakli (Reisül'tibba Mehmed imzasile), (A. Sıhhiye de 1286).

— 1127 (1715) Gazi Sultan Süleyman vakfından İstanbulda kâin Darüşşifasında taş çekici cihetinden ref' ve tevcihi.

— 1131 (1718) Süleymaniye Darüşşifasında Cerrahisani Süleyman ölünce yerine Esseyid Abdürrahman bin Mustafa'nın inhası (Reisül'tibba Ömer Efendi tarafından), (Divan kayıtlarından).

— 1131 (1731) Medresei Tıbbiye şakirdlerinden Esseyid Mehmed Halife fevt olup şakirdliği mahlül olmakla muktezayi tarik üzere tıbbmedresesinde müid olan Mehmed Emin müstahak olmağın şakirdlik vazifei muayyenesile mezkûr dailerine tevcih ve ihsanı (Reisül'tibba Ömer tarafından) (Arşiv eski sıhhiye dosyası).

S — 1136 (1723) Fatih Sultan Mehmed vakfından tıbb şakirdi vazifesine mutasarrıf olan Mehmed Emin Efendi vefat etmekle vazifesi Süleymaniye tıbb medresesinde müid olan Ahmed Efendi'ye tevcih ve müceddeden eline ruus verilmesi.

Ş — 1146 (1734) Maişette sıkıntı çektiğinden mahlülden maaşına zam yapılması itirhamına dair Süleymaniye Tıbb Medresesinde Şakird ve Etibbayı Hassaya dahil Mehmed imzalı arzuhal (A. Sıhhiye d. 1138).

Z — 1148 (1736) İstanbulda Sultan Ahmed Darüşşifasında Tabibi Sani İbrahim Efendi Haseki Sultan Darüşşifasına tabib olarak nakletmiş olmakla yerine Süleymaniye Medresesi Tıbbiyesinde müid olan Ahmed Efendi'nin tayin buyrulması hakkında Reisül'tibba Mehmed Emin Efendi tarafından arz (A. Sıhhiye d. 144).

Z — 1165 (1751) Hassa etibbasından ve Süleymaniye Medresesi şakirdlerinden yevmi 12 akçaya mutasarrıf Mustafa Halife'nin vefatına mebni mahlülünden yevmi iki akçanın yine Hassa Etibbasından Mehmed Efendi'ye tevcihi hakkında ruus emri (A. Sıhhiye d. 1084).

Z — 1165 (1752) Hassa Etibbasından ve Süleymaniye Tıbb Medresesi şakirdlerinden Mustafa Efendi'nin vefatına mebni Reisül'tibba Mehmed Said Efendi'nin inhası vechile mahlülün yedi akçasının Hassa İkinci kehhaltı olan Şevki Ahmed Halife'ye tevcihi hakkında ruus emri (A. Sıhhiye d. 1083).

Z — 1165 (1752) Hassa etibbasından ve Süleymaniye Tıbb Medresesi şakirdlerinden Mustafa'nın vefatına mebni mahlülünden yevmi 3 akçasının Hassa Etibbasından Şerif Hacı Hasan Efendi'ye tevcihi hakkında Reisül'tibba Mehmed Said Efendi'nin inhası üzerine ruus emri (A. Sıhhiye d. 1085).

S — 1169 (1755) Onbeş akça yevmiye ile Hassa Tabibliğine Süleymaniye Tıbb Medresesinde müid olan Ahmed Halife'nin tayini. Hekimbaşı Mustafa'nın takriri (A. Sıhhiye d. 699).

— 1170 (1756) Seretibba Mustafa Efendi'nin, Fatih Darüşşifasında yevmiye iki buçuk akça vazife ile şakird olan Hasan Halife'nin Hassa Tababetine tayin olunması üzerine yerine Süleymaniye Tıbb Medresesinde hasbel'ade hizmeti iadede bulunan Bursalı İbrahim Halife'yi inhası.

B — 1180 (1766) Sultan Mehmed Darüşşifası Baştabibliğine Mehmed Halife'nin ve İkinci Tabibliğine de Süleymaniye Tıbb Medresesi Danışmendlerinden İsmail Halife'nin tayinleri hakkında Reisül'tibba Mehmed Arif imzasile inha (A. Sıhhiye d. 1436).

C — 1181 (1767) Süleymaniye Müderrisliğine Tabib Mehmed Arif Efendi'nin ve diğer medreselerde de bazı kimselelerin müderris tayinlerine dair arz (A. Maarif d. 1436).

Ş — 1182 (1769) İstanbulda Sultan Süleyman Darüşşifası içindeki camiin kayyumluk cihetinin tevcihi (A. Sıhhiye d. 546).

C — 1182 (1768) Süleymaniye Tıbb Medresesinde İlmü Teşrih derslerinde hazır bulunan ve cerrahlık fenninde hazakat ve mahareti sabit olan Ebu Bekir Efendi'nin Ordu Cerrahbaşkanlığına tayini hakkında ruus emri (A. Sıhhiye d. 759).

1184 (1770) Yevmi 6 akça vazife ile Tabibi Hassa esamisine mutasarrıf ilân ve-

ve Reisi Dürus da olurlardı (Nevsali Âfiyet 1320). Yine buna göre Süleymaniye Darüşşifası 957 (1550) de Kanuni, camii civarında Medrese-i Tıbbiye, yanına Darülfakar ve Seririyatı Tıbbiye olarak hastane yapmışlardır.

— Diyarıbekirli tabib Rıza Efendi. 1180 (1766) da ölmüştür. Süleymaniye Medrese-i Tıbbında okumuştur. Eserleri vardır. (Osmanlı müellifleri, cild. 3, etibba faslı).

— D'ohsson 1787 (1202) de yazdığı *L'Empire ottoman* (cild 1) de deliler hastanesinden bahseder. İstanbulda erkeklere mahsus hastane olarak Sultan Mehmed ve Sultan Ahmed camileri civarındakileri gösterir. Üsküdar'da Çinili Cami ve Haseki Camii civarında olanlara kadınlar kabul edilir demektedir. Ahmedi Salis zamanında Sadırazam Damad İbrahim Paşa hepsini kadınlara hasretmiştir: Bu hastalar hep müslümandır. Babıâliden ferman olmadan hiç kimse alınmaz kayıtlarını da buluyoruz.

— Bir mezar taşı (Vefada Kilise camii karşısındaki mezaristanda bir mezar taşı üzerinde):

*Yine bir cezbedarı aşkı mevlâ
Nişimengâhın etti darı ukba
Ferağı meylî dünya kıldı zinde
Selâsin sal o kutbu merkezinde
Mukim otub çü unka lânesinde
Süleymaniye bimarhanesinde
Lâkab oldu ona hünkâr delisi
Velî olmuştı usrın delisi
Güzergâhı fenadan geçti ahır
Keramatı bilindi oldu zahîr
İşittim fevti tarihini nagâh
Bekaya şeyh Ahmed göçtü ugâh
Senc 1151 (1738)*

Bu mezar taşından Süleymaniye Bimarhanesinde bir delinin 30 sene kaldığını; Hünkâr delisi unvanını aldığı ve halkın telâkkisince Velî itibar olduğunu öğreniyoruz.

— Hekim Şaban Şifai (Süleymaniye Darüttıbbında muallim):

Değerli hekimlerimizden Ayaşlı Şaban Şifai Efendi Süleymaniye Darüttıbbında muallimlik etmiştir. Bunu şimdiye kadar yazılan terceme-i hal kitaplarında bulamadık. Çok zengin ve ilmi bir kütüpha-

nesi olduğunu İstanbul kütüphanelerine dağıtılan eserlerinden öğreniyoruz. İşte bu gibi eserlerden bir kaçı da *Universite Kütüphanesi*'ndedir. Yıldız Tıp Kitapları meyanında 238 numarada kayıtlı *معجزات اورق اطیب* nam eserinin boş sahifelerinde gayet mühim notları vardır. İşte 3 sahifeye tıp medresesinde mevcut danışmendler, danışmend mülâzimleri ve tıp şakirdleri listesini yazmıştır. Bu listeye göre tıp talebesi azdır. En çok olan danışmendlerdir. Bu talebesi kadrosuna ilmi tâbirlerle bir takım kayıtlar da ilâve etmiştir. Maalesef bu sahifelerin tarihi yoktur. Lâkin danışmendlerden Hafız Çelebi'den bahsederken 1108 (1696 - 1697) de çırağımdı, danışmend eyledim kaydından tahminen bu seneler zarfında Süleymaniye tıp mektebinde hoca olduğunu anlıyoruz (bak şekil 16, 17, 18).

XIX uncu asır

XIX uncu asra aid vesikalarımız bu hastanenin bu asır imtidadınca faaliyetini göstermekte ve bu asır tamamen aydınlatmaktadır.

Evvelâ 1827 (1242) de Tıbbaneyi açanlar Süleymaniye Tıbbiyesi mezunlarıdır.

Melling İstanbul'a dair vücade getirdiği albümünde İstanbul haritasında hâlen Matbaai Askeriye yerine tesadüfen medresenin üzerine (Hôpital des Janissaires) diye işaret etmiştir. Bu not da haizi dikkattir.

Tıp Medresesi Tabhane açılıncıya kadar ve açıldıktan sonra da vazifesine pek parlak olmamakla beraber devam etmiş ve ruuslu ilmiye rütbesile ilerleyen hekimler yetiştirmiştir. Zira Tıbbane ve cerrahane 1242 (1827) senesi 14 martında askerî hidemât için hekim yetiştirmek gayesile açılmıştır.

Süleymaniye Tıp Medresesi Reisül'tibba uhdesindedir. Tedrisata Hekimbaşı riyaset ediyor. Üsküdar kıışlasında mevcut ve tıp tedrisine yarıyan kemikler, hurdebin ve tıbbî kitaplar da tıp medresesine Zilhicce 1222 (1808) de nakledilmişlerdir. Muidler arasında hassa etibbalığma geçenler vardır ve hattâ her iki vazifeyi beraber yürütmüşlerdir. Tedrisat burada hangi tarihe kadar devam etmiştir, bilmiyoruz. Yalnız *Lûgati Tarihiye*'de Ahıskalı ulemadan Sakib Efendi'nin Süleymaniye Tıbbane Medresesinde tedrisi tabahetle 1269 (1852 - 1853) de meş-

ğul olduğu ve bu senede vefatı mukayettir. 1928 senesinde Tıb Medresesinden ancak on beş oda kalmıştır. Bu odalar 11 Temmuz 1928 de İstanbul Vilâyeti Daimî Encümenince kira için müzayedeye konmuştur [14].

Hassa tabiblerinden Süleymaniye Darüşşifasına Tabibi Evvel olan görülmüştür. Hastane kadroları ihtiyaç nisbetinde genişletilmiş ve tahsisatı arttırılmıştır, ve hastanenin bir nizamı raptına (1258 - 1842) de lüzum görülmüştür. Vakıflar Arşivi'nde *Büyük Sadrı Âli Defteri*'nde Süleymaniye Darüşşifasının son hekimlerini öğreniyoruz. Etibbâyi Hassadan Erzincani Esseyidül'hac Mustafa bin Esseyid Mehmed, Hekim Mehmed Tahir bin Abdullah yerine Seretibba Mustafa Behcet Efendi ilâmı üzerine 1237 (1821) de beratt verilerek Darüşşifaya Hekim olmuştur. 1252 tarihine kadar devam etmiştir. Aynı tarihte yine Darüşşifanın Tabibisani ve salisliği vardır. Esseyid Ahmed Efendi, C. I. 1237 (1821) de müderrislerden Tabibisani Mehmed Said Efendi bin Hafız Ahmed Efendi yerine Tabibisani olmuştur. Hacı Halil İbni Hoca Mehmed yerine 1237 Saferinde (1821) Tabibisalis oluyor. Lâkin bu tarihler artık defterde yürümemiştir. Edviye bahası 480 akça olarak yazılıdır. Vakfiyesinde bu miktar yevmiye 300 akça olarak tasrih olunmuştur. Arada geçen bu 287 sene zarfında bu farkın ne zaman hasıl olduğunu bilmiyoruz. Bu tarihte defterde Süleymaniye Darüşşifası cerrahları kayıtlı değildir.

Dr. Kastro, Süleymaniye Darüşşifasının son hekimidir [15]. Oradan Üsküdar timarhanesine nakledilmiştir. Müze Müdürü merhum Halil Edhem de Süleymaniye Darüşşifasının delilerin sakin oldukları zamana hatırlatmakta olduğunu tarihini bilmiyerek söylemiştir. 1261 (1845) de Guraba Hastanesi, Bezd-i Âlem Sultan tarafından inşa olununca hastalar ve deliler hastanelerden ayrılmış, erkek hastalar Guraba Hastanesine, erkek deliler Süleymaniye Bimarhanesi'ne sevk olunmuştur. Doktor A-

li Muhlis'in notuna göre (İstanbul Serriyatı 6 Teşrinisani 1336) 1289 (1827) senesine kadar Süleymaniye Darüşşifasında deliler bulunmuştur.

Süleymaniye Darüşşifasına dair bu asrın başına aid belki müretteb bir lâfife vardır: Gûya Sultan Mahmud II. Süleymaniye Bimarhanesine Said Efendi ile beraber teftişe giderler. Acaba hastalar iyi olup çıkarılıyor mu yoksa iyi oldukları halde bırakılıyor mu diye, birbirleriyle görüşürler. Hükümdar da mühavere neticesi hasıl olan kanaate karşı Said Efendi: Deliler iyi olur da burada tutulur zannetmeyin, iyi olanlara bedava ekmek yedirmezler merak etmeyin, iyileri tutmazlar, delileri tutarlar cevabını verir.

Darüşşifaya 1259 (1843) de naklolunan Arslan ve sair hayvanlar hakkında Arşivde bir vesika vardır. Ecnebler bir zamanlar Süleymaniye Darüşşifasına hayvanlar konmuşdur diye yazmışlardır ve bu hastanelerimizin vaziyeti hakkında aleyhimize bir vesika mahiyetine geçmiştir. Bu tarihte hastane faaliyettir. Yalnız unutmamalı ki hastane bir sathı mail üzerindedir. Altında Kervan Saraya mülhak odalar ve büyük daireler vardır. Bunların Darüşşifa ile alâkası yoktur. Bunlara konabilir. Esasen onlar bu havasız ve güneşsiz yerde ölmüşler ve tayinatları da keşilmiştir. Maamafih bahçe tarafında olan hammam dairesine ve mülhak bir iki odasına konabilir. Bu da hastanenin idaresine bir mâni teşkil etmez.

XIX uncu asra aid vesikalardan

CE — 1219 (1804) Sultan Süleyman Darüşşifasında Tabibievel olan Halebli Mehmed Nasib vefat ettiğinden Hassa tabiblerinden Mustafa Efendi'nin tayini hakkında Reisül'etibba Mustafa Behcet imzasile arz, Başvekâlet Arşivi. Sıhhiye dosyası, No. 82).

H — 1219 (1804) Sultan Süleymanın, İstanbulda kâin evkafından Darüşşifasında (Abi rizî - su dökücü) cihetinin ferağ ve tevcihi hakkında (A. Sıhhiye d. 179).

ZA — 1222 (1808) Üsküdar kırsalında bulunan fransızca 25 kitabla hurdebin gibi bazı alât bir büyük bir küçük iki aded insan kemiklerinin Reisül'etibbai Hassa uhdesinde bulunan Tıb Medresesinin bir odasına kon-

[14] Vakit gazetesi, 20 Haziran 1929.

[15] Dr. Rıza Tahsin Mir'atı Mektebi Tıbbiyye-i nasî yazdım, Poliklinik, No. 87 1940. 1276 senesinde tıbbiyeden çıkmış ve İsmi Avram Mosis yazılı zat 6 sırada İstanbulda Timarhane Ser-tabibi olan Kastro bey idi. Demek: Kastro bir musevidir.

duğuna dair vesika (B. V. A. Sıhhiye dosyası C. I. 707). (vesikanın resmine bakınız).

H — 1225 (1810) Hassa Etibhasından İbrahim Efendi'den alınan vazifeden üç akçasının Süleymaniye Tıp Mederesesi müdterlerinden ve Hassa Etibhasından Mustafa Efendilerin vazifelerine zam hakkında Hekimbaşı Mes'ut Efendi tarafından verilen arz (B. V. Ar. Saraylar dosyası No. 2089).

— 1226 (1811) Mustafa Mes'ut Efendi Seretibba iken erbabr istihkakdan Esseyid Mehmed Salih bin İbrahimi muidi medresei tıbbiyei Süleymaniye yapıyor. Tedrisata da Hekimbaşı nezaret etmektedir (B. V. A. Eski Sıhhiye dosyası).

— 1227 (1812) Süleymaniye Darüşşifasında Tabibisalis Hacı Halil bin Memiş'in vefatına mehni yerine Seyid Mustafa Mehmed'in tayini hakkında Reisül'tibba Mes'ud imzasile taktır (B. V. A. Sıhhiye d. No. L.).

B — 1238 (1823) Sultan Süleyman Han evkafı mahsulünden vazife ile Darüşşifa kâtiliği ve cüz'han ve sair mahlûl cihetlerin tevcihi hakkında arz (A. Evkaf dosyası 13561).

S — 1258 (1842) Süleymaniye Bimarhanesinde mevcut on nefer müdür ve tabib ve cerrah ve hademei sairenin 1800 kuruş tutan maaş ve mahiyelerinin itası hakkında taktır (A. Sıhhiye d. N. 3379).

Za — 1258 (1842) Süleymaniye Bimarhanesi Müdürü ve Tabib ve Eczacı ve hademesinin ve bevabının Eylûlden itibaren islemiş maaşlarının itası hakkında taktır (A. Sıhhiye d. No. 1049).

S — 1258 (1842) Süleymaniye Darüşşifasının bir nizama rabtı istizanına dair (A. İrade defteri).

R — 1259 (1843) Süleymaniye Darüşşifasının aynı sene Nisan ayı zarfında vukubulan masrafları natık taktır (A. Sıhhiye d. No. 231).

R — 1259 (1843) Sultan Süleyman evkafından İstanbulda kâin Darüşşifası Saracı ve sairenin tevcihi hakkında arz (A. Sıhhiye d. No. 190).

— 1259 (1843) Bir sene evvel Süleymaniye Bimarhanesine naklolunan Arslan ve hayvanatı sairenin helâk olmaları hesabı ile

on bir okka et tayinlerinin katı hakkında (A. S. dosyası No. 6718).

Z — 1259 (1843) Süleymaniye Bimarhanesinin bir aylık masarifi müteferrikast olan 259.5 kuruşun tesviyesine dair (A. Sıhhiyede No. 256).

R — 1259 (1843) Süleymaniye Bimarhanesinin 1258 senesinde dört ay zarfında vukubulan masarifi ile müceddeden yapılan ve kapıcı odaları bedeli olan dört bin küsur kuruşun defter ve mazbata mucibince verilmesi hakkında 3 taktır (A. Sıhhiye d. No. 1132).

H — 1260 (1844) Süleymaniye Bimarhanesi tabib ve müdürünün zammı maaşlarına ve saireye dair 3 tezkere (A. İrade defterleri).

Ş — 1260 (1844) Süleymaniye Bimarhanesinin bir aylık masarifi olan (285) kuruşun itası hakkında taktır (A. Sıhhiye d. 1212).

— 1861 (1841) Süleymaniye Bimarhanesi müdür, tabib, İspençiyariye ve hademesinin maaşlarının verilmesi hakkında Abdullah mühürlü arz (A. Sıhhiye 1437).

— 1262 (1645 - 1846) Süleymaniye Bimarhanesinde müstahdem müdür ve tabib ve eczacı ve hademe ve sairenin (3500) kuruş maaş ve mahiyelerinin 61 senesi Kânunusani sine mahsuben itası hakkında istida (Tıp Tarihi Enstitüsü Müzesi, vesikanın resmine bakınız).

— 1267 (1850 - 1851) Süleymaniye Bimarhanesine gelmekte olan delilerin mevcut hademe ile idaresi mümkün olmadığından deliler azaldığında çıkarılmak üzere 4 hademenin daha alınmasına dair taktır.

— 1269 (1852 - 1853) Ahıskalı ulemandan Sakib Efendi'nin İstanbulda Kara Mustafa Paşa Medresesinde tahsilini ikmal ederek Süleymaniye Tıbhane medresesinde tedrisi tahabet ile meşğul olup vefatı. *Lûgati Tıbbiye ve Coğrafiye*, cild 4.

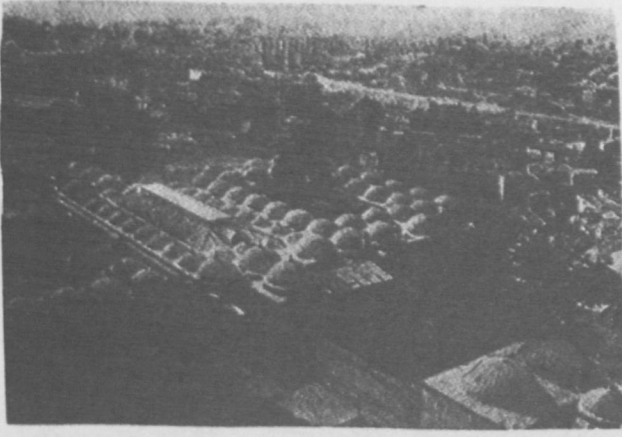
M — 1269 (1852) Süleymaniye Bimarhanesinin mükemmel tamiri masrafının evkaf ve maliyeden müştereken verilmesi hakkında (A. Sıhhiye d. No. 1292).

B — 1269 (1853) Süleymaniye Bimarhanesi masarifi müteferrikastı 61 senesinde 300 kuruşa indirilmiş ve bilâhare 100 kuruş zam ile 100 e çıkarılmış ise de işbu para ile

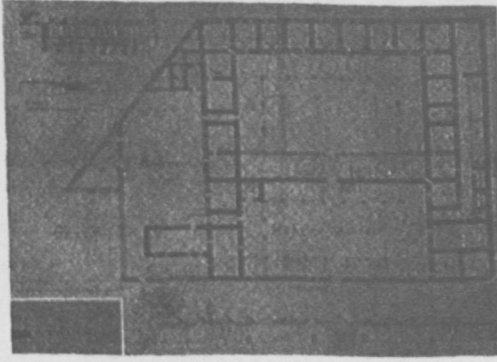
masarifi mezburenin tesviyesi mümkün olmadığından hiç olmazsa 100 kuruş daha zamına dair (Arşiv Sıhhiye d. 116).

Ca — 1270 (1853) Asakiri muhtelifle ile Enderonu Hümayun, saray mensubinine

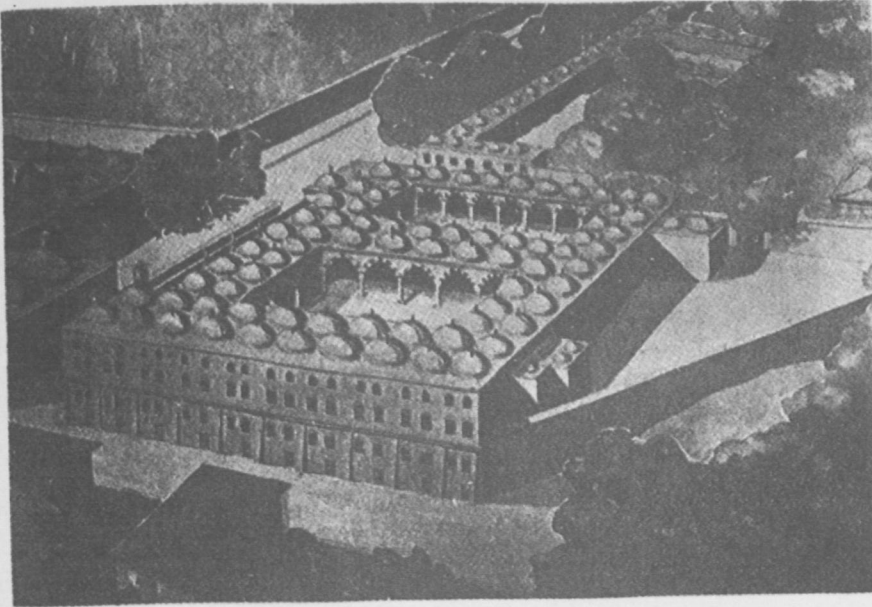
ve Süleymaniye Bimarhanesile ameliyat hastanesine verilen et bahası olarak müteahhidleri Hacı İsmail ve şeriki Dimitri'ye aid matlubatına ve mahsubatına dair (A. Sıhhiye d. 1224, aslı saray kısmında No. 7092).

1 — Solda. Süleymaniye Tıp Mdresesile büyük sahayı kaplıyan Darüştifanın Süleymaniye arka minaresinden görünüşü.

2 — Süleymaniye Darüştifasının plânı.

3 — Süleymaniye Darüştifasının kuş bakışı resmi. Altta Kervansarayın bir kısmı odaları vardır (Mimar Ali Saim Ülgen).

ملفوظات دانشمندان مدبر
 نورسرخ خلیفه ملا علی دده اوغلو خواجه امامان
 عبداللہ رحیم عبداللہ رحیم دیکر عبداللہ رحیم سید مصطفیٰ
 اسکدری جلوی قریبہ اشرف کتب

17 — Hekim Ayaşlı Şaban Şifai Efendinin Süleymaniye Tıp Medresesi müderrisi iken Danışmend mülâzimlerinin hattı destile listesi.

شاگردان طیب
 عبداللہ جلوی
 قریبہ زام افند
 اسکدری
 حافظ لعل افند
 اسکدری
 حسین افند
 اسکدری
 سید مصطفیٰ

18 — Hekimbaşı Şaban Şifai Efendinin Süleymaniye Tıp Medresesi müderrisi iken yazdığı tıp şakirdlerinin listesi. (Üniversite kütüphanesi Yıldız tıp kısmı, No.238 boş sahifelerinde)

مکتوب
 از
 شیخ
 محمد
 باقر
 قزوینی
 به
 شیخ
 محمد
 تقی
 تبریزی
 در
 تاریخ
 ۱۲۲۲
 هجری
 قمری

بحسب دل سابق که از طرف ذیل این تقریر مقبوله کسب کرده بودم موجود اولی سوره فعدا و ثانی
 محمد نسیم اولیای مزمان متوجه دل شریف منور جراحی بوده اولی شریح و دوم قدیری و اولی لوزی
 احمد به غنچه کفایت او مقدر کلام توکل و حق محمد نسیم اولی مراد بوده بود باور است بهمه ابتداء امر
 ذکر و نما بود یعنی سراجیا خاصه کسب نمودن از شیخ زین کعبه و ذکر او زمان شریح و سایر قدیم و اولی
 جنت مکان مرحوم و مقدر سلطان سلیمان خان جویندر آن جامع نیفتادند جودت و دفع کتب بود که
 در روز کاین اولی مراد برسی کتب او روضه و حطبت انجلیسی منکب بروی اعوانه بود و زکوة و معلوم خط
 بود در فقه روحیه و کرامات شریح و اولی سازه دل مراد به مکتوبه بر شیخ موافق داده بود که بر
 امروزیان و اولی سادانه سراجیا حضرت زین کعبه

در روز شریح
 در روز شریح
 در روز شریح

سلامت و سلامت
 بر بوی خوش
 قضاوت سراجیا
 زنده بر لوط
 لیدر کز

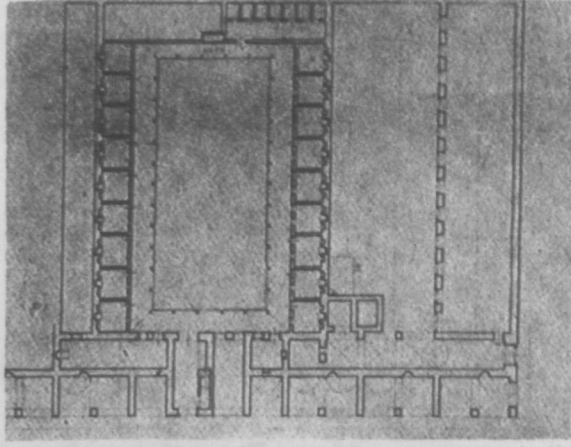
در روز شریح
 در روز شریح
 در روز شریح

قضاوت سراجیا
 زنده بر لوط
 لیدر کز

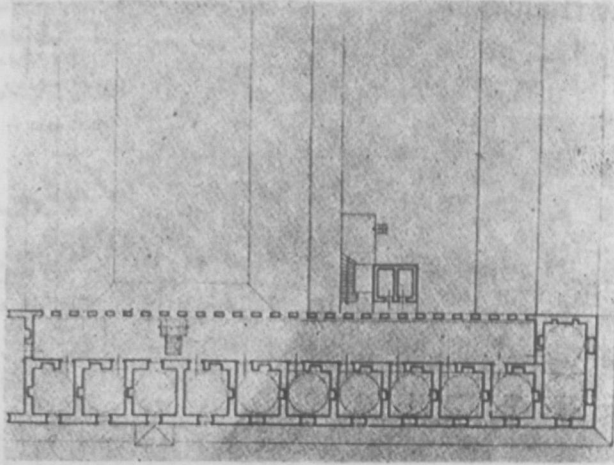
در روز شریح
 در روز شریح
 در روز شریح

در روز شریح
 در روز شریح
 در روز شریح

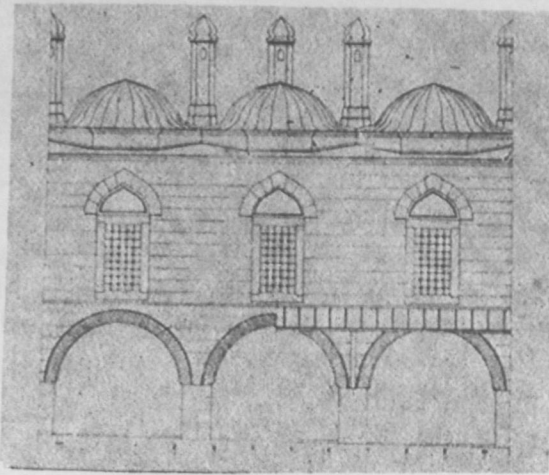
19 — Süleymaniye Tıp Medresesinde bir odaya Zilhicce 1222 (1808) de Üsküdar kışlasına naklen vazolunan bazı tıbbi eserler ve insan kaulidi, hurdebini gibi âletlerinin mevcudiyetini bildiren ve Hekimbaşı Abdülkadir Efendinin yazı tedrisi ve mührünü havi kıymetli vesika.

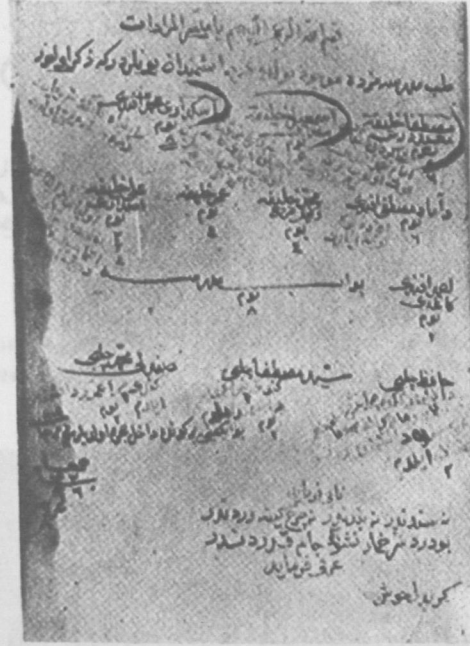
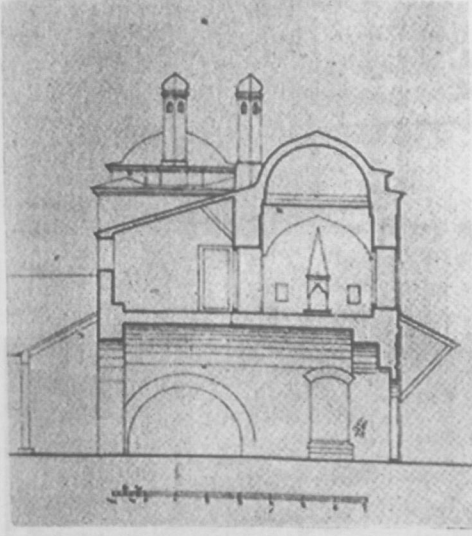
11 — Süleymaniye Tıp Medresesi umumî plânı. Bahçe kısmındaki harap olmuşdur. Yalnız altında dükkânlar görülen Tiryakiler çarşısına nazır odalar mevcuttur. Köşede Darülakakirin müstakil dairesi görülmektedir.

12 — Süleymaniye Tıp Medresesinin bugün mevcut ve Tiryakiler çarşısına nazır odalarının plânı ve köşede Darül'akakir üstünde geniş bir oda.

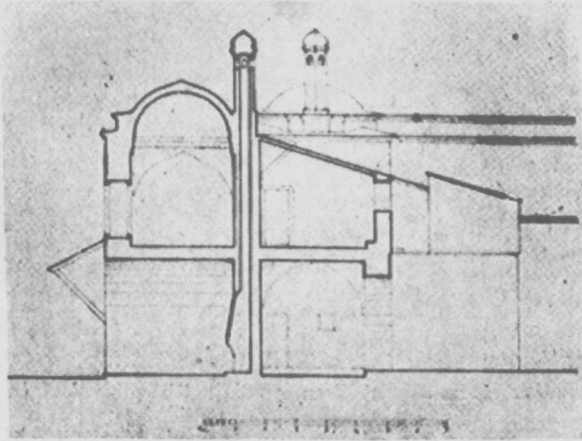

13 — Süleymaniye Darü'ttîbbîn'in Tiryakiler çarşısına nazır cephesi ve dükkânlar.

14 — Süleymaniye Darü'ttıbbın odaları ve altın-16 — Hekim Şaban Şifai Efendinin Süleymaniye

da Tiryakiler çarşısı dükkânlarının maktâ. Tıp Medresesinde müderris iken yazdığı Danişmendlerin listesi.

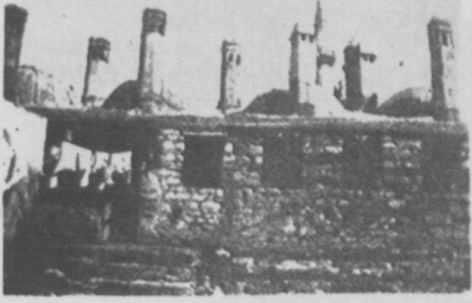

15 — Süleymaniye Darü'ttıbbı odalarından diğer bir maktâ'. Alttaki dükkânlara aid baca da görülmektedir.

تاریخ
 ۱۲۶۲
 در سینه داروشیفای سوله منیة
 بینه از تقی ایمن اوقاد
 بینه از تقی ایمن اوقاد
 بینه از تقی ایمن اوقاد

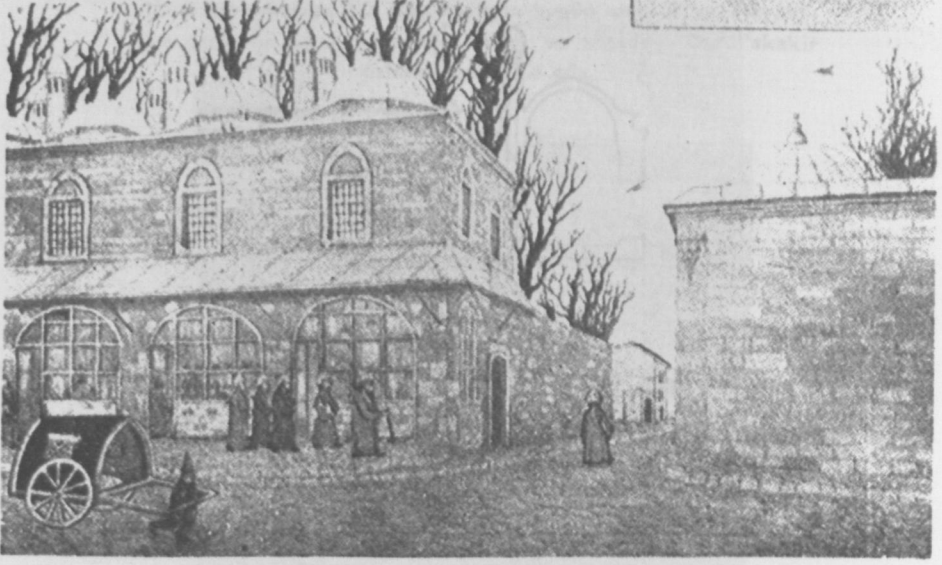
مردمان سوله منیة
 سوله منیة داروشیفای سوله منیة
 سوله منیة داروشیفای سوله منیة
 سوله منیة داروشیفای سوله منیة

5 — Süleymaniye Darüşşifasında 1262 (1945) senesinde çalışan zevatın muhassetatına dair vesika.

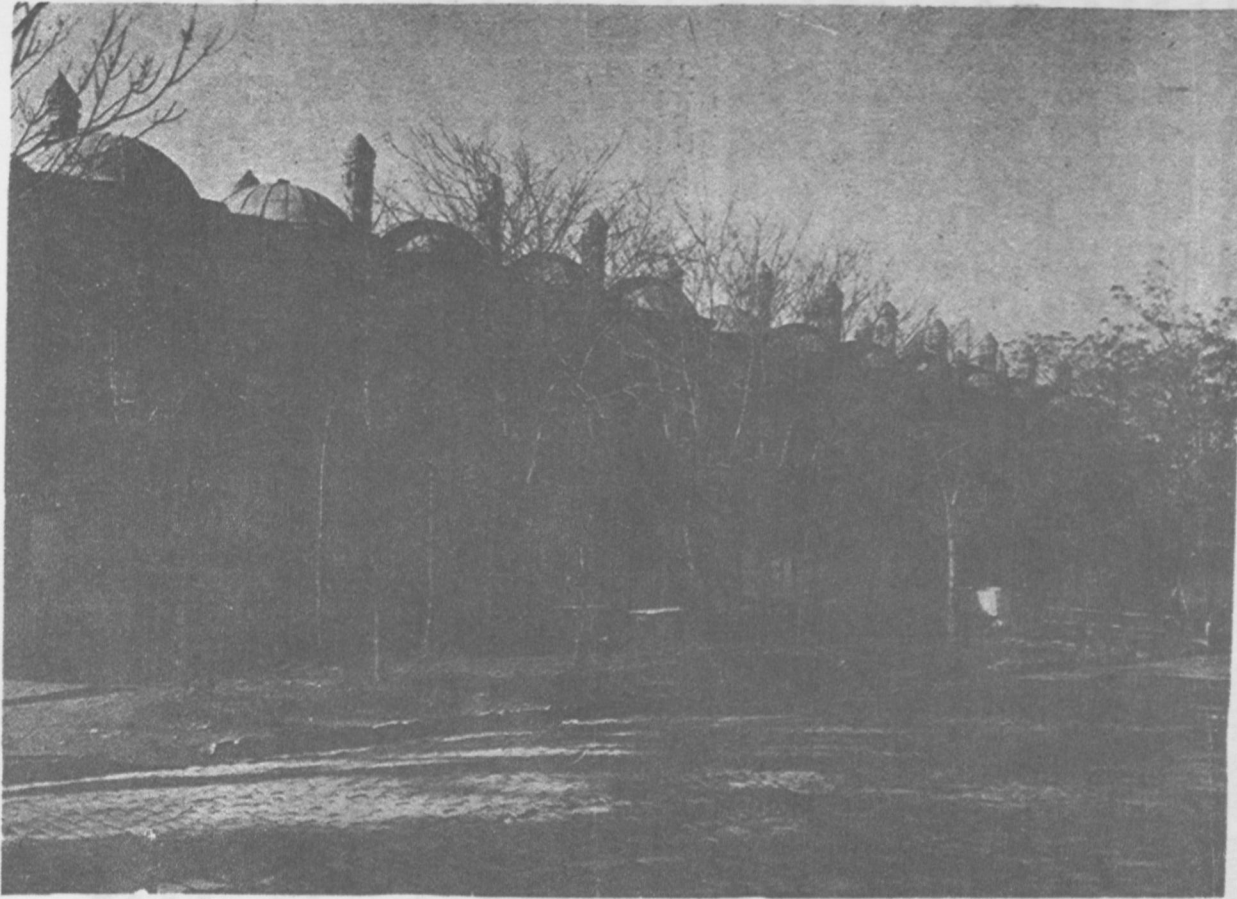

6 — Süleymaniye Darüşşifası karşısında ve Darüt-tib yanında Darül'akakir (Merkez eczanesi bahçesinden görünüş).

4 — Süleymaniye Darüşşifası hekimler dairesi kapısı ve oraya aid kubbeler. Şimdiki kapının solundadır (Dr. A. S. Ü.).

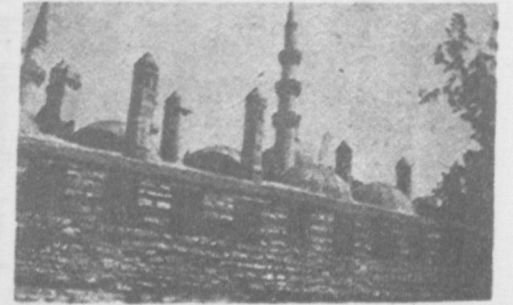
7 — Sağda Süleymaniye Darüşşifası köşesi, karşısında Merkez eczanesinin kapısı ve üstad odaları, yanında Darüt-tibbin Tiryakiler Çarşısına nazır bir kaç odası. Hasta nakliye arabası. Hekimbaşı ve maiyetinin hastaneye gidişleri (Dr. A. S. Ü. tarafından yapılmış bir minyatürdür).

8 — Süleymaniyede Tiryakiler Çarşısına bakan odaları muhtevi Darüttib ve ortada medhali.

9 — Süleymaniye Tıp Medresesinin bahçeye nazır kısmı ve bugünkü perişan vaziyeti (Dr. A. S. Ü.).

10 — Süleymaniye Tıp Medresesi, bahçeye nazır kısım